

שיחה על ילדה \ דוד זריצקי

אדם שהם פני, יתכן שגם בפני עבר הכפור הזה שהקפא לכמה דקות את דמי, אולי הוא הפנה לרגע אחד את מבטו אלי, וראשו התכווץ, מעולם לא ראיתי אותו מקומט כברגע זה, אבל כעבור רגע קבלו פניו שוב את חזותם המקובלת, נדמה לי כי איזו שהיא הבעה של ציפיה נסתמנה בפניו...

אתם מבינים? ציפיה?

היא לא היתה, הבת שלנו, הובילו אותה לבית חולים. למה הציפיה הזאת, אמרתי בלבי, והוא הבין מיד ואמר: אני מחכה לראות אותה עוד פעם אחת, אולי אוכל לקרוא בפניה את המילה האחרונה שיצאה מפיה, האם זו מילה שלנו שנחרתה בה והיא נטלה אותו - -

הוא לא סיים, אבל לא ראיתי דמעה בעיניו, רק הריסים רעדו קמעא, אבל אני בכל זאת הוזלתי דמעות. לא, לא בכיתי, הרי שמרנו על בתנו כל עוד היא היתה בבית שלנו, עכשיו היא הלכה מפני שקראו לה, אחרת האם אפשר להעלות על הדעת שהיתה הולכת סתם כך, וחז"ל אומרים שאין אדם נוקף אצבע מלמטה עד שמכריזים עליו מלמעלה, אם נקיפת אצבע מוכרזת, הרי ההליכה האחרונה למכולת בשליחות שלנו בודאי שהוכרזה למעלה, אחרת לא היינו שולחים אותה למכולת, כי הרי אי אפשר להוציא מילה מן הפה ללא רשות.

אמרתי לעצמי: מה הבכי הזה? האם קבלת רשות לבכות, האם זוכרת את הבנים של ברוריה? האם את זוכרת את יצחק, את שבעת הבנים של חנה, האם את זוכרת את מאות אלפי האמהות שבניהם נהרגו, נרצחו או מתו ממחלות, מי שלח אותם למות?

בכי, שמעתי את הקול הפנימי מדבר אלי, בכי דבר גדול הוא, מתנה מאת השם יתברך, פעמים שהוא בא לנקות את הלב, פעמים שהוא בא להקל על הכאב, פעמים שהוא בא להוציא את הכעס מן הלב, ופעמים שהוא בא מבלי שהאדם יחשוב כי זוהי מתנה ואסור להשתמש בה ללא צורך, והנה את בוכה?

על שום מה? על שום שאמרו לך לשלוח את הבת למכולת בכדי שהיא תידרס על ידי מכונית ובדרך זו תחזור למקום מחצבתה?

כך הלכנו אחרי המיטה שלה, המיטה רגילה, כאלו אדם מבוגר, גדול, הולך לבית עולמו, ואילו מתחת לכיסוי שכבה הבת הקטנה שלנו, ולנו כבר היה אסור להסתכל בפניה הקטנות, להסתכל בפניה שבודאי נקיות הן וטהורות יותר - -

הלכה הילדה למכולת וסלה בידה, הסתכלה הילדה שמאלה וימינה כפי שאמא לימדה אותה, הסתכלה פעם פעמיים והתחילה לרוץ. רגליה הקטנות כאלו פרחו באויר, ובעיניה הצעירות השתובב החיוך הילדותי שהיה אופייני לה - -

האם שמתם לב? מבלי משים יצאו המלים מפיה "שהיה אופייני", שמתם לב? "שהיה!"

כי היא איננה, ילדתי - -

אוי, סלח לי בורא העולמים, שאני מדברת על בתיה שלי כאלו היא היתה, והרי היא נמצאת, שלמה וחייכנית, ועיניה התכולות בודאי נוצצות כעת באושר שאין לי, לאמא שלה, שום מושג.

היא רק יצאה מן הבית למכולת, וסלה בידה. היא אמרה לי שהיא תיזהר מאד, כפי שלימדנו אותה בעלי ואני. אמרנו לה ולילדים שלנו:

החיים שלנו אינם שלנו, אלא של בורא העולמים. הוא נפח בנו נשמה טהורה, ואנו התחייבנו לשמור על הנשמה לבל תוכתם חלילה. וכדי לשמור על החיים הללו, עלינו להיזהר בדרכים, עלינו להיזהר באוכל, בדבור, במשא ומתן עם הבריות, להיזהר בכבוד כל אדם - - - והיא ידעה היטב. ובכל פעם, כשהזכרנו לילדים שלנו את החובה שלהם, לשמור על החיים, היתה אומרת לנו: אני לוקחת את החיים שלי ביד, קופצת את ידי לבל יפלו באיזה שהוא מקום, וכך אני הולכת לבית הספר. היא חייכה אלי כשסיפרה, שבבית הספר שאלו אותה חברותיה למה היא מגיעה לבית הספר כשיד אחת שלה קמוצה, והיא הסבירה להן, הן צחקו:

- איך אפשר לאבד את החיים, הרי את הולכת וחיה, הרי את אוכלת וחיה ואת לומדת - -

והנה היא יצאה הבוקר ואחר כך שמענו חריקת גלגלים, כמה זמן זה נמשך? אולי חצי שעה ואולי כמה דקות בלבד, וכאשר נכנסו אלינו אנשים מבוהלים, לא מצאו מילים בפיהם להגיד לנו כי בתיה שלנו נדרסה על ידי מכונית, אבל בעלי ואני הבנו, האם היה בעלי בבית באותה שעה? נדמה לי, שלא! אבל הרי אנו שנינו חושבים יחד, חיינו השתלבו אלה באלה ואין אנו זקוקים להרבה דיבורים כדי להסביר אחד לשני, ואין אנו זקוקים לחיוכים ולדברי חיבה כדי להסביר אחד לשני זיקתנו זה לזה, ואני מדברת כעת, כאשר בעלי יושב בחדר השני וגם הוא אינו מתאבל, אף שברגע הראשון כאשר הודיעו לנו על כך, קפאו פניו. אני יודעת עכשיו למה הסתכלתי באותו רגע בפניו ואני מתחרטת על כך כעת, וכי למה להסתכל בפניו של

יותר ממה? אנחנו, היינו בעלי ואני, השתדלנו לחרות בפני ילדינו את השלווה, איך אפשר כעת להסביר זאת, כאשר אתם כולכם יושבים סביבי לנחם אותי, איך אפשר להסביר את השלווה על הפנים שלי? אל תתביישו, בלבכם הנכם מתפללים שאין לי דמעות, שלא שמעתם אף אנחה אחת, שאני מדברת כאילו לא היתה זו הבת הקטנה שלנו, אבל כיצד אפשר לדרוש מילדים לחיות חיי שלווה תמיד, לא לשמוח יותר מדי ולא להתעצב, בשום אופן לא להיות עצוב, ואילו אנו בעצמנו נאבד את הצלם האלוקי על ידי שנבכה ונמרר בבכי על מה שעשה הקדוש ברוך הוא לנו היום?

משום כך בקשתי להפסיק להרהר שרוצה אני להסתכל, ולו עוד פעם אחת, ולו הצצה חטופה, בפני בתי הקטנה, לא לראות את פניה המתים, אלא לראות כיצד השתררה שלווה הנצח על פניה, כיצד מסוגלת ילדה קטנה כזו לרכוש את שלווה הנצח ברגע אחד, הייתי רוצה לרכון על פניה ולשאול אותה:

מה היה ההרהור האחרון שלך בטרם נטלו אותך, האם ביקשת לראות את פנינו עוד פעם, או היית כה מאושרת שלא עלה רעיון זה בראשך. כמובן שענייה סגורות, בכך הבחנתי כאשר הביאו אותנו לבית החולים. מישוהו הוריד את הכיסוי מעל פניה, אבל אז חשבנו שהיא עדיין בחיים, משום כך הצצנו, בעלי ואני, בפניה, אולם הבחנתי מיד כי היא כבר עברה את הגשר הצר שבין העולם הזה לעולם הבא, וכי היא מחכה לנו, ראיתם פעם עיניים סגורות לחלוטין, עיניים שאין בהם לא תלונה ולא קובלנא על משהו או משהו, עיניים סגורות לחלוטין פירושן: שביעות רצון מוחלטת, אין דבר העלול לקשר אף בנימה אחת אל כל מה שהיה לפני שעה קטנה.

אבל המיטה הלכה לפנינו, הלכה כל כך מהר שנדמה היה לי כי לא אדביק אותה, לפני שיכניסו את בתי הקטנה לקבר.

אנשים בכו הרבה, לא הבחנתי בהם, רק את ההתייפחויות שמעתי, והתפלאתי על חולשתם של האנשים הללו. הלכנו, בעלי ואני, זה ליד זה. מן היום הראשון לנישואינו הלכנו זה ליד זה, וכאשר נולד לנו הילד הראשון, אך התחיל ללכת, והולכנו אותו לידינו, דבוק אלינו, עקב בצד אגודל, וכך גם הילד השני והשלישי והרביעי.

בדרך אמר לי בעלי: אני חושב שעשינו בשביל בתינו שלנו כל מה שהורים חייבים ומסוגלים לעשות, מה את אומרת? כך הוא לחש לי באזני, ואני הפנית את ראשי אליו, הסתכלתי בפניו, איזה פנים רגועים היו לו באותם רגעים כאשר צעדנו אחרי מיטתה של בתנו, רק זקנקנו התרומם קמעא

למעלה, חדר לפה והוא הוציא מפעם לפעם את השערות מבין השפתיים, אולי הוא התפלל או אמר תהלים, או פשוט המשיך ללמוד, כפי שהוא היה רגיל עד היום הזה לא להפסיק ללמוד אף לרגע, לא להפסיק להרהר בדברי תורה אף לרגע, וכך ראו אותו הילדים כשחזרו מהחדר, כשיצאו מן הבית בבוקר, כשחזרו מן החצר לאחר משחקיהם, כך ראו אותו כשהלכו לישון, כך ראו אותו כשהתעוררו לפעמים באמצע הלילה, וכשאחד הילדים בכה, ניגש הוא אליו, התיישב על המיטה מבלי להפסיק ללמוד, והמשיך בניגונו הידוע רק לנו, המשיך לנגן את הניגון שהוא בודאי מנגן גם עכשיו, ברגע שאנו הולכים ללוות את בתנו.

וראו, הילד היה נרגע מיד, לפעמים היה קצת מתרפק על אבא שלו, והיד האחת של אבא החזיקה בספר והיד השניה ליטפה את הילד עד שנרדם שוב, ואז היה חוזר אבא ללימודו.

ובתיה שאלה מזמן לזמן את אבא: אני הולכת לבית הספר ורואה הרבה אנשים מסתובבים ברחוב, יושבים על ספסלים בגינות, מהיכן יש להם זמן, הרי הם לומדים כל היום?

שמעתי את תשובתו: כל אחד, בתיה'לה שלי, לומד לפי דרכו, אולי הם יושבים על הספסלים ומהרהרים בעולמו של הקדוש ברוך הוא, או בלימוד, או בפסוק מן החומש, אולי קשה להם להרהר, כי הם לא למדו, לא היתה להם הזכות שיש לנו ללמוד כל יום, מאותו יום שלומדים לומר מילה אחת ועד הרגע שבו מסתיימת באנחה אחרונה, המילה האחרונה.

אז היא בודאי לא הבינה, אבל כשעמדנו לידה, כשהיא שכבה על גבי דרגש בחדר המתים של בית החולים, ומישהי או מישהו גילה את פניה, נדמה היה לי שהיא כעת הבינה היטב מה שאבא אמר לה, וכי היא באמת למדה, כמו כל הילדים שלנו, מן הרגע שלמדה להוציא מן הפה את המילה הראשונה ועד ששמעה את שירת המלאכים שבאו לקבל את פניה.

הדרך היתה ארוכה, ועד שהגענו לבית הקברות היה כבר מאוחר, אולי השמש כבר התחילה לשקוע, ואולי כוסו השמים עננים, שפשפתי את עיני ובעלי ראה זאת, ולחש לי:

אם את לא מבינה ש - - -

לא, לא אמרתי בפשטות, רק נדמה לי כי עוד מעט יהיה לילה ויש למהר כדי לא להטריח כל כך הרבה את האנשים שבאו ללוות את בתנו, יש מהם שממהרים לעבודתם, יש מהם שמפסידים יום עבודה, ויש מהם רעבים או צמאים, הרי לימדנו את ילדינו להיזהר בכבוד הזולת, לדעת מראש מה עלול לפגוע בו, כיצד נרשה לבתנו הקטנה בתיה'לה לייגע

אנשים, להרעיב אותם, שמא יעלה משהו טינה בלבו, על שאנו מתאחרים כל כך, שמא - - -

אבל עכשיו רק שלש בצהרים ועוד כשעתיים עד לשקיעה, אמר לי והסתכל בי בעיניו השקטות.

כן, כן אמרתי, נדמה היה לי, אבל בכל זאת.

והיא מיטלטלת על גבי המיטה, עולה קמעה ויורדת, הכל לפי האנשים שנושאים אותה, את הקטנה שאינה שוקלת מאומה, אילו ידעה, הפעוטה הזו, שהיא מטריחה אנשים לשאת אותה, היתה בודאי קופצת מן המיטה ומתחבאת תחת המיטה שלה, היא לא הרשתה למישהו לעשות בשבילה משהו שיכלה לעשות בעצמה. היא לא נתנה לאחיה המבוגר ממנה בשנה, ללכת בשליחות, הרי הוא לומד תורה, אמרה, מוטב שילמד או ינוח ואני אלך.

וכך היא הלכה גם בפעם האחרונה.

אבל היא איננה עכשיו כאן, היא נישאת על כנפי המלאכים לשמים, ומרחוק-ק מרחוק היא עדיין שולחת מבט סקרני על התהלוכה הזאת ובודאי אינה מבינה מה קורה כאן, למה אנו הולכים, ולמה אבא איננו לומד בשעה זו, בשעה שלש אחרי הצהרים.

*

בעלי עומד על ידי, הוא מרים את ידו ומעביר בתנועה רחבה את ידו על פני השורות הארוכות של הקברים: ראי, כמה תקוה מוקרנת מכל קבר!

תקוה-ה???

ראי, כל החיים נשלחים לכאן, בתנו היא אחת מני רבבה, וכשהחיים באים לכאן הם יודעים שמכאן והלאה אין כל תקוה, משמע, לפי שעה עדיין היתה תקוה, וכולנו העומדים כאן מרגישים כי עדיין יש תקוה כל עוד אינם מובאים לכאן, עדיין יש תקוה לא להתפורר לאבק, לא להיצמד לאדמה הזו, לקוות כל עוד יש רגע אחד של חיים, כי כאן - ושוב הוא העביר את ידו על פני כל אלפי הקברים, וזקנקנו הלך אחריו בסקרנות אופיינית לבעלי, כי רק כאן לומד אדם לא לאבד את התקוה, הבנת?

לא, אמרתי, לא הבנתי... אבל בינתיים נכרה כבר הקבר לבתנו הקטנה. נדחפנו קרוב יותר לקבר, ראיתי את בתי הקטנה משתלשלת כאילו בכוחות עצמה לתוך הקבר הקטן, בעלי התחיל להתנועע כאילו בתפילה, הוא לא הפסיק למלמל, עיניו נתקעו בריקנות שנשארה אחרי שבתנו הוכנסה לקבר, היתה זו ריקנות מליאת תקוה, אף אחד לא הרגיש בזה, אבל אנו הרגשנו כי התקוה ממלאת כעת את ישותנו בהיותה משוחררת מן הקבר הקטן הזה שלפת אותה קודם לכן, והתקוה מילאה את לבנו: הנה היא לפניך רבון העולמים, בתנו הקטנה בתיה. כך קראנו לה, זוכר אתה, דברתי בלבי אל בעלי

שעדיין עמד בוהה בריקנות שמילאה את הסביבה של הקבר שהלך ונסתם בינתיים, כאשר נולדה הבת וישבת בחדרי בבית החולים להתייעץ מה השם שניתן לה.

בתיה ויתרה על מלכות, אמרת לי, זהו שם נאה לבת ישראל, היא ראתה את העם היהודי והבינה כי עליה להתרחץ מגלולי בית אביה המלך האכזר, והיא היתה מוכנה לעבור על מצוות אביה שפירושה: מוות בטוח, ובלבד להיצמד לאמת, והרי אנו רוצים שילדינו יתחנכו על האמת בלב, יצמדו אליה מבלי כל אפשרות להינתק אחר כך מן האמת בכל פגעי החיים, וכך קראנו לה: בתיה.

אתם רואים, וי, וי, סלחו לי שאני מדברת כאילו אנו עומדים כעת בבית העלמין, אבל אני באמת עדיין לא יצאתי משם, לא משום אבילות ולא משום שמבקשת אני להישאר ככל שאפשר יותר קרובה לבתיה, היא עכשיו יותר קרובה לבתיה, היא עכשיו יותר קרובה אלינו משהיתה קודם לכן, כי עכשיו היא מבינה אותנו יותר. שמעתי פעם מפי בעלי, כי למעלה אין בכלל ספיקות ואין שאלות, משום כך, כי הכל שם כל כך ברור ומובחר. היא היתה מרעיפה עלינו בשאלות יום-יום, עכשיו היא קיבלה תשובה על הכל, אני מבינה כי לא קיבלה תשובה, אלא עצם היותה שם בתוך האמת, נתנה לה תשובה על שאלותיה הילדותיות.

אתם רואים (שוב אני מדברת כאילו אנו נמצאים עדיין בבית הקברות), הנה המקום שהוטמנה גופתה של בתיה שלנו, למעלה אין להבדיל בינה לבין אלפי הקברים האחרים, תל קטן, לפעמים הוא מוגבה קמעה ולפעמים התכווץ ושקעורית מציינת את המקום, בשביל רבים זה מקום לבכי, להתייפחות של שעות, בשבילנו יהיה המקום הזה מקום של תקוה, כפי שאמרתי קודם, של תקוה, כי עלה בידה של ילדה קטנה בת כעשר בלבד, להשלים את כל תפקידה בעולם הזה, והרי אנו עמלים שבעים, שמונים ולפעמים אף תשעים שנה כדי להשלים את תפקידנו בעולם הזה, ואנו חייבים להיות קודם ילדים, אחר כך להתבגר, אחר כך להינשא, אחר כך ללדת ילדים, לחנך אותם לתורה ולתעודה, להביא את הבנים לבר-מצוה, להשיא את הילדים, לעזור בחינוך הנכדים, להיזהר מן העברות, לקיים מצוות, לברוח מן היצר ועוד אלפי ורבבות דברים קטנים וגדולים שכל אדם כמונו חייב לעשות כדי להשלים את תפקידו בעולם הזה, והנה ילדתנו השלימה את תפקידה והיא עדיין לא בת עשר, איזו תקווה בשביל אנשים כמונו.

למה אתם מסתכלים עלי? בודאי שזוהי תקווה, כי אם ניתן לקבל את העולם רק במשך של עשר שנים, למה לחיות עשרים או שלושים או

אפילו תשעים שנה ארוכות. לשם מה, אני שואלת אתכם, אם אפשר לקבל את הכל בעשר שנים בלבד? הרי זה בזבוז זמן, בזבוז של נוכחות הנשמה הקדושה עלי אדמות, בזבוז כוחות נפשיים של אדם שאפשר לחלקם לכמה וכמה ילודי אשה, והם מתבזזים על אדם אחד.

אנו מקווים, בעלי ואני, כי מעתה, כשבתיה נמצאת עשרים וארבע שעות עמנו, נוכל ללמוד ממנה כמה וכמה דברים נחוצים מאוד, הן לחינוך הילדים שחיים אתנו והן לחינוך עצמנו, כי הרי אדם חייב לחנך את עצמו כל עוד עיניו רואות, אזניו שומעות, מוחו חושב, לבו מרגיש. וכל אחד מהאברים החיוניים הללו מוכל ומזומן לפורענות, והנה נשמע מהיום והלאה מהקטנה שלנו כיצד עלינו להתנהג, כדי שנוכל לרכז את חיינו ביתר יעילות, כי מי יודע כמה זמן נשאר לנו?

כמה זמן נשאר לנו באמת?

זוהי השאלה ששאלתי את עצמי לאחר שעזבנו את הגופה הקטנה באדמה והתחלנו לחזור הביתה, ביקשו מאתנו לנסוע במכונית, אבל בעלי ואני סרבנו, רצינו להיות עם עצמנו, להרהר על עצמנו, על אותן שנים שעברו עלינו יחד עם בתנו ועל השנים או הימים או הרגעים שיבואו עלינו כשהיא תהיה רואה ואינה נראית לכולם.

רגעים, כמובן שרק רגעים, כשהיא יצאה למכולת, יצאה כדי להמשיך לחיות הרבה שנים, ועליזה מאוד היתה, והנה כעבור חמשה רגעים נתבקשה לעזוב את העולם הזה, מה ההבדל באיזו מיתה אדם עוזב את העולם. כשחזרנו מבית הקברות, ניגש אלינו צעיר, הוא נעצר על ידינו שחוח, אולי היתה דמעה בעיניו ואולי לא, אבל הדמעות בודאי פעפעו בקרבו, הוא אמר לנו:

אני הנהג...

ונשתתק.

בעלי הסתכל בו ללא כל התעניינות ושתק גם

הוא.

הצעיר שוב אמר לנו: אני הנהג של המכונית,

אני - -

בעלי שוב הרים את מבטו והסתכל בו ארוכות ללא כל טינה וללא כל ענין בו, אחר כך אמר:

אתה הנהג? אז מה אתה רוצה לומר?

אני רוצה לומר, דיבר הנהג מהר מהר, כי אינני אשם כלל, הילדה פרצה פתאום לעבר הכביש ולא הספקתי לעצור את המכונית. אני, אני, אין לי מלים להביע את צערי, אני מבקש שתסלחו לי. אני מוכן - -

עיני בעלי הביעו פליאה: וכי מה ההבדל בין מוות כזה לבין מוות של מחלה קשה, הנה אצל שכן שלנו נפטר ילד בן ארבע וחצי שנים, אמרו שיש לו סרטן, ילד בן ארבע וחצי, אדוני, אתה שומע? הילד סבל בצורה איומה, הרבה דמעות נשפכו, הרבה תפילות נאמרו, הרבה לילות נדודים עברו על ההורים, והצער שלהם? הרי אין צער יותר גדול בעולם מאשר צערם וכאבם של הורים היושבים חודשים רבים ליד מיטת ילדם הקטן, הפעוט, שאינו מבין עדיין כי המוות הולך ומתקרב אליו יום יום יותר ויותר, ולפעמים הוא מחייך ולפעמים אף צוחק, ולפעמים הוא מבקש איזה משחק שינתן לו, וההורים חייבים לצחוק עמו, ולשחק עמו ולענות לו על שאלות ילדותיות, ולראות את החיוך בעיניו, ולדעת כי חיוך זה יכבה לאט לאט, וכי תבוא השעה כאשר יאמרו להם:

אנו מצטערים מעומק הלב, אבל הילד שלכם נפטר.

ואז ישפכו הדמעות שעדיין נשארו, ואז יפלא הכאב את הגוף, ואז יבוא כאב חדש שאינו מוכר אלא להורים שכולים, וכל חדשי העיניים והציפיה והתקווה יתרכזו לצעקה אחת שתצעק האם ברגע הראשון לאחר מות ילדה.

והנה, אדוני הנהג, הילדה שלי הלכה מאתנו ללא כל אותנו סבל של חודשים רבים, ללא אותנו ים של דמעות שמן ההכרח שישפך, כי הרי אנו הורים וחלק מגופנו נתלש, והרי זה מהלומה פתאומית. מי ששלח את הסרטן לילד הקטן בן הארבע וחצי הוא שלח מכונית שדרסה את הילדה שלנו, אין אדם נוקף אצבעו מלמטה עד שמכריזים עליו מלמעלה, ואין אנו מאשימים שום אדם על שהילדה שלנו נדרסה למוות.

אין לנו כלום נגד אדוני, היה שקט, אבל תוכל לגמול עם הילדה שלנו חסד, אם רצונך בכך.

בודא-י, בודא-י, ללא ספ-ק, אני מוכן לעשות הכל בשבילי הי- מה אוכל - -

אתה יודע שהיא נמצאת כאן, ברגע זה, כן? כ-כ-ן, גמגם הנהג, זאת אומרת שאם אדוני אומר בודאי שזה נכון, נכון, אף על פי - -

זה נכון, קודם כשעזבה את הבית היא לא היתה עמנו, עכשיו היא תמיד נמצאת עמנו, ביום ובלילה, בקור ובחום, כאשר אנו ניסע לאיזה מקום - מיד היא תהיה עמנו, וזוהי נחמה גדולה בשבילנו, אתה מבין, אני חושב כי אילו הסכמת מהיום והלאה לא לחלל שבת, להניח תפילין, לשמור על כשרות או... אם זה קשה בשבילך לפחות לשמור שבת כראוי, כלומר, לא לנסוע בשבתות ובחגים, זה יהיה בשביל בתנו דבר גדול מאוד, והיית עושה חסד

עמה, יותר בודאי אינה מבקשת ממך... האם תסכים לגמול עם בתיה שלנו (קרו לה בתיה, אתה יודע?) חסד זה, נודה לך מאוד ונשאר ידידים כל ימי חיינו.

אני אוכל כשר תמיד, בביתי כשר, אבל להתפלל, איני מספיק, אבל אם היא, אתם, אם אתם, כלומר בשביל... כן, אני אשתדל לשמור את השבת, אני אשתדל ובלבד שתסלחו לי, שתבקשו על נפשי, אני אומלל מאוד מן המקרה הזה, אני - -

והנה ראיתי את בעלי שענינו התנוצצו בעליזות שכבר לא ראיתי אותו משנים רבות, הוא פשוט נראה שמח, קם מן הדרגש, חיבק את הנהג המבולבל ואמר לו בקול רם:

בשם בתי הקטנה, בשם אשתי ובשמי ובשם כל ילדי, אני מודה לך, ואתה מוזמן תמיד לבוא לביתנו, נקבל אותך בכל הלב...

הנהג התרחק קמעא, נעצר ליד הקיר, הוא תקע את מבטו בחלל החדר, אחר כך הניע את ראשו לכל הצדדים כאילו צוארו כאב עליו, פתאום ראינו אותו מתכווץ, מתכופף כלפי הרצפה, והבכי פרץ ממנו בקולי קולות. לשוא הוא תחב את אגרופו לתוך הפה, לשוא הוא הסתובב והטמין ראשו בין ידי הגדולות, הבכי ילל בכל הבית, התנפל לרגלינו ונדמה היה לנו כי עוד מעט והוא יפוצץ את שמשות החלונות ויתפורר על פני כל העיר, וכולם יבואו לכאן לשמוע את היללה הנוראה הזו.

בעלי רמז לי מהחדר השני שאתן לנהג לבכות. כמה זמן הוא בכה, אולי כמה דקות ואולי שעה ארוכה, אנשים שבאו עמנו מהלווייה נבהלו ועזבו את הבית, ואנו ישבנו על הדרגשים, על הספה ההפוכה, והבכי הלם בנו, הלם בנו, הלם בנו - -

הוא השתתק פתאום כפי שפרץ בבכי פתאום, התקרב אלי, עמד מולי כפוף מבלי להסתכל בי ואמר: הנה, אבקש שוב סליחה, הוצאתי את כל לבי, גברתי, אמא שלי, אמר, מעולם לא בכיתי בכי מושלם כזה, בכי שהוא אבי אבות הבכי, בכי על טהרת הדמעה, כפי שבכיתי כעת. בכיתי לא על בתכם שנדרסה על ידי המכונית שלי, בכיתי על עצמי, אולי משום שלא בכיתי עד היום, אני אדם נוקשה, גם כשאבא שלי הרביץ לי חזק לא בכיתי, גם בצבא, במלחמת יום הכיפורים, לא בכיתי, כשרוב חברי נהרגו על ידי.

הוא קד לפני קידה ואמר: אני מודה לך ולבעלך על הבכי הזה, ואני מקוה למלא את הבטחתי מעתה לשמור על השבת.

שמעתם את דבורו? הרי זה נהג יהודי שראוי לכל הכבוד, ואמנם ליוונו אותו עד הדלת, כי הרי אסור לנו לצאת מהבית.

- אנשים נכנסים, נדים לנו בראשם, מבקשים להשתתף בצערנו, כל אחד לפי דרכו, לפי תנועותיו, רבים נכנסים על בהונות רגליהם, אחרים מסתודדים ביניהם, מתיראים להרים את מבטם אלינו, רבים נכנסים ובטרים יתישבו, כבר מוזילים דמעות, ואני מבחינה בהם בהשתוממות, על שאנו, בעלי ואני, יושבים ואינם בוכים, מסתכלים על דמעותיהם של אחרים ואומרים להם:

וכי מה הבכי שלכם? אם לנחם אותנו, מנוחמים אנו מן הכבוד שניתן לילדה קטנה כבתיה שלנו, היא בודאי כעת מתביישת, וטוב שאינכם רואים אותה, אחרת היתה נמלטת מן הבית, לא אהבה, הקטנטונת, כשפינקו אותה, כל שכן שאינה מסוגלת כעת, כשהיא נמצאת תמיד עמנו, לשמוע דברי ניחומין או לראות דמעות.

יש כל כך הרבה קרנות צדקה, גם לנו יש קרן להכנסת כלה, קרן משלנו, ולא פעם מצאה אותנו בתיה'לה, יושבים ומחשבים את כספי הגמ"ח, כמה הלוואות ניתנו, כמה אפשר להוסיף ולהלוות. אולי במקום להוזיל דמעות תוזילו מכספכם לקרנות צדקה, אין צורך לומר דוקא לעילוי נשמת הילדה בתיה, ישנן נשמות ערטילאיות הזקוקות לחסדים כאלה הרבה יותר מאשר הבת שלנו, הרי היא הלכה ללא חטא, בכך אנו בטוחים. אם כן, אין היא זקוקה לחיזוק בעולם העליון, אבל נמצאים אלפים ורבות נשמות הזקוקות לעידוד ולחיזוק מכאן, הבו להם את המצוות שיעזרו להן להיתפס לקרן אורה אחת מן הגן עדן שבה מצפים לו שם.

אין דבר, שיכנסו, מי שהוא מהם אומר דבר תורה, נפגשות עיניים שבלי פגישה זו אולי לא היו נפגשות, אולי ימצא אחד מהם או שנים שיהרהרו שטוב ללכת לבית האבל מללכת לבית המשתה, וכאשר ישבו כאן כמה דקות ויהרהרו בכך, יצאו מהבית הזה אחרים מכפי שנכנסו, אולי הם ימהרו לבית הכנסת הסמוך, כדי להתבודד קמעא, אחר כך לקחת ספר תהילים ולומר בהתרגשות ובדמעה אחת לפחות, כן, בדמעה אחת לפחות, כמה פרקי תהילים.

שם הדמעות נחוצות יותר מאשר כאן, והאדם השופך אותם שם, זקוק להן יותר מאשר אנו זקוקים להן, וזוהי זכותה הבלעדית של בתיה'לה שלנו, אם היוצאים מכאן מתרגשים עד כדי דמעות והדמעות שוטפות אותם, מטהרות אותם, ואז היא מחייכת...

היא מחייכת. האינכם מבחינים בחיוך שלה המשתפך על פני כל החדרים שלנו, הא?